

21. Коцюбинська М. Х. Народнописенне коріння поезики Шевченка // Коцюбинська М. Х. Мої обрії: В 2 т. – К.: Дух і літера, 2004. – Т. 1. – С. 95–105.
22. Маланюк Є. Ф. Книга спостережень: Статті про літературу. – К.: Дніпро, 1997. – 430 с.
23. Марко В. П. Стежки до таїни слова: Літературознавчі й методичні студії: Навчальний посібник. – Кіровоград: Степ, 2007. – 264 с.
24. Маршал Вінграновський: Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю). – К.: Ярославів Вал, 2011. – 480 с.
25. Мороз Л. З. Триєдність як основа універсалізму (національне – загальнолюдське – духове) // Слово і час. – 2002. – № 3. – С. 22–32.
26. Ромащенко Л. І. Проблема історичної пам'яті в творчості шістдесятників // Слово і час. – 2002. – № 4. – С. 45–53.
27. Савка М. О. Ліна Костенко // Усе для школи: Українська література. – К.; Львів, 2002. – 78 с.
28. Савчук Н. І. Сузір'я яскравих зірок на тлі негоди: українські митці-«шістдесятники» в контексті своєї епохи // Українська мова та література. – 2008. – Ч. 45 (589).
29. Сверстюк Є. О. Блудні сини України. – К.: Знання, 1993. – 256 с.
30. Сверстюк Є. О. Як я редагував Івана Драча // Слово і час. – 1999. – № 11. – С. 77–79.
31. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
32. Тихолоз Б. С. Поети-шістдесятники // Усе для школи: Українська література. – К.; Львів, 2001. – 80 с.
33. Ткаченко А. О. Василь Симоненко: Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1990. – 312 с.
34. Шлемкевич М. І. Передмова // Холмський І. Історія України. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1949. – С. 5–6.

І. Б. Циганок, І. О. Перекаша

КОНТЕКСТЕМА ЖИТТЯ У МОВОТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Художній дискурс як цілість визначається завдяки ключовим словам (КС), довкола яких групується весь словесний масив твору, тобто певна послідовність знаків, об'єднаних смисловим зв'язком, і дискурс, той же текст, але «взятий у подієвому аспекті» [1, с. 417].

Однією з найважливіших диференційних ознак ключових слів, які ще прийнято у науковій літературі називати контекстемами, лейтмотивами, є їх висока частотність. Однак у художньому творі до КС належать не всі повторювані лексеми, а лише ті, на основі котрих формується певне концептуальне поняття.

Загальновідомо, що текст має два рівні семантичної структури. На поверхневому рівні ключові слова як лексико-семантичне ядро твору реалізують переважно словникове значення. На глибинному ж, як зазначає Л. Горніцька-Пархонюк, «КС обростають значеннями вищої ієрархії – концептуально-смисловим і концептуально-естетичним» [1, с. 417].

Контекстеми є «словами, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації поетичного тексту, вони вступають у різноманітні, зокрема опозиційні, звукові й смислові зв'язки зі спорідненими, а також близькими за звучанням словами, що створює семантичну місткість і багатовимірність поетичних образів» [7, с. 238].

Мета нашої статті – дослідити специфіку вербалізації ключового лейтмотиву *життя* у художньому мовленні видатної поетеси сучасності Ліни Костенко.

Як етнокультурний знак для українців, «*життя* – це існування всього живого; період і спосіб існування кого-небудь; вік; народ пов'язує життя з вічною течією, хоч розуміє, що для окремої особи воно – миттєвість, тому закликає його цінувати, застерігає від легковажного до нього ставлення, спонукає проникнути в його філософію; народна філософія життя зводиться до того, що прожив краще не той, хто довше жив, а той, хто жив якісно відпущений Божим замислом час» [2, с. 221].

Серед визначальних в ідіолекті поетеси є ключовий загальнонаціональний концепт *життя*, він характеризується складним комплексом змісту та внутрішньої організації.

У поезії Ліни Костенко це концептуальне поняття – полісемічне. Його вжито з такими значеннями:

- існування: «В житті такого всякого було, що аж тепер на старості спочину» [3, с. 128]; «Вже стільки літ, вже стільки поколінь! – усе життя – між шаблею і плугом» [3, с. 132];
- час існування: «Життя людського строки стислі» [3, с. 170]; «Тепер мені кінець. Життя мене скасує» [3, с. 121]; «Чого мені? Нажився я доволі» [3, с. 142];
- ріка: «Мені відкрилась істина печальна: Життя зникає, як ріка Почайна» [5, с. 177];
- дорога: «Життя – це божевільне раллі» [5, с. 62]; «життям своїм здорожена» [5, с. 142]; «А через півжиття, коли ти вже здорожений...» [5, с. 147];
- вік: «Допалюю життя. Останній хмиз печалі потріскує, горить в мою високу ніч» [3, с. 117]; «Віджив літа. Вже сиві мої скроні» [3, с. 18];
- життєвий досвід: «Всього в житті траплялося мені» [3, с. 18]; «Життя прожив – і ось мої набутки» [3, с. 142]; «Життя вже за плечима» [3, с. 157];
- дійсність: «Отак живу. Молюсь до України. Вона не чує. Але я молюсь» [3, с. 126];
- шлюб: «Живуть без вінчання. Вмирають без причастя. Дітей не хрестять. Замкнено церкви» [3, с. 135];
- кохана: «О жінко! Ти життя! Кажі мені надію! – Вона мені: – Збери себе до купи, тоді і військо, гетьмане, збереш» [3, с. 161].

Семантичні трансформації лексеми *життя* дозволяють читачам сприймати її в опозиції *світло – темрява*. У контексті історичного роману «Берестечко» *життя* асоціюється зі світлом, а смерть з темнотою, про що свідчать такі приклади: «Ще наша воля не світала, вже знав, для чого я живу» [3, с. 41]; «О ким я був і ким зробився нині! Куди подів життя своє одне? Цей білий сніп душі, який горить в людині, його ж ніякий вітер не задме» [3, с. 118]; «Оджевріло життя ... Клубочаться примари» [3, с. 53].

У деяких ліричних віршах, зокрема «Гондоли – чорні...», для поетеси на фоні вічності «життя – це чорний подіум подій, венеціанські маски й карнавали» [5, с. 281].

Емоції, почуття, відчуття, переживання є невід’ємною частиною сприйняття людиною реалій навколишнього світу, осмислення та розвитку стосунків між людьми, усвідомлення власної ролі й місця у суспільстві та Всесвіті. Йдеться про формування картини світу. Цей зміст фіксуємо у контекстах, де номен *життя* вжито в опозиції *своє – моє*. Саме таким чином Ліною Костенко досягнуто інтимізуючої стилістичної функції, як-от: «Згадалося життя моє – тамте» [3, с. 105]; «Куди подів життя своє одне» [3, с. 118]; «Ця жінка, що прийшла в моє життя, вона цілюща в дотику і слові» [3, с. 157]; «Моє життя не щедра на «віват» [3, с. 82]; «Було моє життя – як ночі горобині. Нічого у житті не вміла переждать» [5, с. 173]. Саме в контексті з інтимізуючим стилістичним забарвленням поетеса дає відповідь на філософське питання: «А що таке життя? Чи те, що переждалось? Чи все-таки життя – це те, що відбулось?» [5, с. 173].

Сприймаючи інтертекстуально її ідеї, читач виявляє й інші інтерпретації сутності людського життя – до кохання й після нього: «Тепер я не можу без тебе пробути й хвилини. А якось жила ж я усе попереднє життя» [5, с. 72]; бачення світу дитиною й дорослим: «Стоять жоржини мокрі-мокрі. Сплять діамантові жуки. Під грушею у дикій моркві до ранку ходять їжаки. А в сні далекому, туманному, не похиляючи траву – Дюймовочка в листочку капустианому, – я у життя із вічності пливу» [5, с. 241].

У поезіях Ліни Костенко, зокрема, й у мовній тканині «Берестечка» концепт *життя* асоціативно пов’язаний з іншими лейтмотивами, зокрема, *волею (свободою), поразкою, долею*. Наприклад, життя ототожнюється з волею, долею, оскільки без них немає щастя. Підтвердженням цьому є контексти з роману: «Ще наша воля не світала, вже знав, для чого я живу» [3, с. 41]; «Затуліть мені очі якоюсь живою доленькою» [3, с. 46].

Богдан Хмельницький Ліни Костенко, як і загалом український народ, терплячий, витривалий і сильний духом. Гетьман «пережив усе – полон, поразку, відчай» [3, с. 81]; «Руїна сам. Живу серед руїн» [3, с. 123]; «А я зазнав поразки – і живий! А я живий і знову прагну бою» [3, с. 159]. Думки гетьмана після поразки під Берестечком не тільки за себе, а й за Україну, що засвідчують контексти типу: «О, не за себе ж я молився і не для себе ж я живу! Для себе – жив би я в Суботіві, в ставку розводив коропів» [3, с. 45]. Його душевні переживання репрезентовано в усьому спектрі екзистенційних станів, наприклад:

- самотність: «Так і живу. Забутий, збутий в ліси, в це лігво кам’яне» [3, с. 76]; «Вже віку доживатиму будь-де» [3, с. 48];
- відчай: «...Всього в житті траплялося мені. Був у тюрмі. В турецькому полоні. Але в такій безвиході ще ні...» [3, с. 17]; «От і живу, як цурка в смолоскипі» [3, с. 85];
- картання: «Себе картаю в пам’яті живій» [3, с. 85]; «Чи думав я так доживати вік» [3, с. 94];

- зневага: «Якщо вже я дізнав таку зневагу, то як живуть безправніші, ніж я» [3, с. 100];
- переоцінка життєвих здобутків: «Я в славі був, і я уже розбитий. Достойно жив, тепер напівживу» [3, с. 83]; «Життя – то є життя, тягнути мушиш лямку» [3, с. 131];
- надія: «Отак живу. Молюсь до України. Вона не чує. Але я молюсь» [3, с. 126].

У нижчеподаному контексті-монологі Богдана Хмельницького поетесою наголошено, що не зважаючи на невдачі, в його житті були й успіхи, слава, визнання: «А втім життя збулось. Оббився і обранився. І жити міг лиш так, а не інак. І вів людей. Якщо це знак обранства – який важкий і невблаганний знак» [3, с. 98].

Для більш точних характеристик людського життя Ліна Костенко використовує метафоричні моделі семантичного типу «неживому» – «живе», як-от: «життя скасує» [3, с. 121]; «Життя ішло, минуло той перон» [5, с. 140]; та «неживому» – «неживе»: «плету життя з повільних діб» [3, с. 45]; «допалюю життя» [3, с. 117]; «подів життя» [3, с. 118]; «Життя складне, зозулька паперова» [5, с. 117]; «з мого життя пострушуйте сніги» [5, с. 86]; «Життя коротке і шалене. Летить, як цифри на табло» [5, с. 85].

Виявлено, що вербалізація концепту *життя* у різних поетичних творах представлена неоднаково, наприклад, у мовній тканині роману «Берестечко» вона досягається авторкою переважно завдяки дієслівним формам (55 %) та їх контекстуальному нанизуванню з дієсловами іншої семантики. Завдяки цьому стилістичному засобу зображене динамічне, активне життя полководця, наприклад, «Живу. Труджусь. Порад не потребую. В своїй державі яюсь розберусь» [3, с. 43]. Саме на основі високої частоти вживання дієслів у контекстах такого типу створюється стилістичний ефект динаміки руху. Перед читачем постає образ дієвого, розумного очільника й захисника України.

Іменник *життя* репрезентований у романі менш частотно (30 %), тому стилістичний вияв статичної дії, який досягається завдяки численним іменникам, спостерігається лише у висловлюваннях філософського спрямування: «Життя – то є життя...» [3, с. 121]; «Нема життя в такому животінні» [3, с. 142].

Зрідка для словесного вираження ключового концепту *життя* поетеса обирає прикметники відповідної семантики (15 %), вводить їх у метафоричний контекст, як-от: жива пам'ять, жива рана, сади живі, живий нерв, ліс живий, а також використовує й неметафоричні вислови типу «А я живий. І знову прагну бою» [3, с. 159]; «А я зазнав поразки – і живий [3, с. 159] тощо.

Ще більшого стилістичного та логічного увиразнення набуває контекстема *життя* (*жити*) у зіставленні з лейтмотивом *смерть* у вірші «Цей дощ – як душ» завдяки вживанню форми давноминулого часу *жив був*, що характерно для початку народної казки, наприклад, «Жив-був народ над Прип'яттю – і зник. В Рудому лісі вирости поганки і ходить Смерть, єдиний тут грибник» [5, с. 149]. Через персоніфікацію смерті в образі грибника, котрий збирає отруйні гриби, авторка точно й колоритно відтворює те, що залишилося

на території Чорнобильської зони після вибуху на АЕС.

Досліджуючи художнє мовлення видатної поетеси сучасності, Л. Ставицька слушно помітила, що «Ліна Костенко вміло висікає із фразеологізмів нові грані думок. А про авторські афоризми вже й говорити годі. Серед них особливо виділяються образні паралелі зі словом *життя* – оригінальні, глибокі, трагічно забарвлені» [6, с. 28]. Підтвердженням цьому є поетичні оказіоналізми: «Вже й так життя, як льох без душника» [4, с. 182]; «Життя – така велика ковзаниця, Кому вдалось, не падавши, пройти?» [4, с. 91]; «Щодня ту ніч, як смерть, перепливаю. Життя, як промінь сонячний, ловлю» [4, с. 194].

Отже, лейтмотив *життя* у віршовому мовленні Ліни Костенко виступає багатозначним, це засвідчено спектром таких сем, як: «існування», «вік», «життєвий досвід», «психічний стан», «самотність», «відчай», «прозріння», «дорога», «ріка», «жінка» тощо.

Спостережено тропеїчне і нетропеїчне використання цього ключового слова, котре втягує у своє лексико-семантичне поле й інші контексти.

Відтак актуальність подальшого дослідження вбачаємо в описі концептуальної системи поетичного дискурсу Ліни Костенко.

Список використаних джерел

1. Горницька-Пархонюк Л. Г. Ключові слова як базові одиниці організації художнього дискурсу // Мовознавство. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 417–422.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Костенко Л. В. Берестечко: Історичний роман. – К.: Либідь, 2010. – 183 с.
4. Костенко Л. В. Маруся Чурай // Ліна Костенко. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – С. 65–195.
5. Костенко Л. В. Річка Геракліта. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
6. Ставицька Л. О. Серцем вистраждане слово // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 23–29.
7. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Л. М. Топчій

МЕДІА-НАЗВИ: СТАТУС, ФУНКЦІЇ, МОВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ УВАГИ

Семантизованим знаком тексту, здатним імпліцитно чи експліцитно «виражати основний задум, ідею, концепт творця» [2, с. 133], є такий першоелемент газетного повідомлення, як заголовок. Саме в ньому, «завдяки семантико-стилістичному наголошенню, порушенню узвичаєних синтаксично-семантичних зв'язків у словосполученнях та реченнях слово може змістово виокремлюватися шляхом несподіваних асоціативних зв'язків його з іншими поняттями» [13, с. 14], тобто актуалізуватися, виразно інтенсифікуватися.

Медіа-назви як «специфічний смисловий і психосоціолінгвістичний